

Harold A. Innis

Pristranost komuniciranja

Harold A. Innis

Pristranost komuniciranja

Naslov izvirnika:

The Bias of Communication

© University of Toronto Press 2008

Original edition published by University of Toronto Press, © 1951

Toronto, Canada

Copyright © za slovensko izdajo FDV, 2018

Vse pravice pridržane.

Urednici: Maruša Pušnik in Breda Luthar

Prevod: Dejan Jontes

Lektura in strokovni pregled: Urška Vranjek Ošlak

Oblikovanje ovitka: Tanja Radež

Prelom: MatejaL

Tisk: Demat d. o. o.

Naklada: 200 izvodov

Knjižna zbirka Theoria

Uredniški odbor: Aleš Črnič, Jernej Pikalo, Maruša Pušnik, Samo Uhan

Izdajatelj: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ljubljana, 2018

Knjiga je izšla s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.77

INNIS, Harold Adams, 1894-1952

Pristranost komuniciranja / Harold A. Innis ; [prevod Dejan Jontes]. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2018. - (Knjižna zbirka Theoria / Fakulteta za družbene vede)

Prevod dela: The bias of communication

ISBN 978-961-235-864-8

297659648

Kazalo

Tehnologija, komuniciranje in monopoli vednosti (Maruša Pušnik, Robert Bobnič, Dejan Jontes).....	5
Uvod (Marshall McLuhan)	29
Predgovor	39
Minervina sova	43
Priistranost komuniciranja	73
Zagovor časa	101
Problem prostora	131
Industrializem in kulturne vrednote	173
Angleška tiskarska obrt v osemnajstem stoletju	183
Tehnologija in javno mnenje v Združenih državah Amerike	197
Kritični premislek	233
Recenziji	239
Stvarno in imensko kazalo	247
O avtorju	257

Tehnologija, komuniciranje in monopoli vednosti

Maruša Pušnik, Robert Bobnič, Dejan Jontes

Mediji determinirajo našo situacijo, ki si – kljub temu ali pa prav zaradi tega – zasluži pojasnitev. /.../ Kar ostane od ljudi, je to, kar lahko mediji shranijo in komunicirajo. Kar šteje, niso sporočila ali vsebina, s katero opremijo tako imenovane duše za čas tehnološke dobe, ampak /... / njihova vezja, sam shematizem zaznavnosti.

(Friedrich A. Kittler, 1999/1986: xxxix, xl–xli)

O Innisovi knjigi v dobi globoke mediatizacije

Digitalni mediji in nove podatkovno vodene tehnološke infrastrukture ter komunikacije močno zaznamujejo družbenost, zato se moramo vprašati, kot pravita Couldry in Hepp (2017: 7; prim. tudi Hepp, 2013; Livingstone, 2009; Couldry in Hepp, 2013), »kako je družbeno konstruirano v času *globoke mediatizacije*, v kateri elementi in gradniki, na osnovi katerih je konstruirano občutenje družbenega, postajajo sami utemeljeni v tehnološko temelječih procesih medijskega posredovanja.« Množični mediji postajajo osnovne referenčne točke in viri za človeške akterje oziroma – z besedami S. Livingstone (2009) – gre za mediatizacijo vsega, saj je naše komuniciranje globoko prežeto z raznovrstnimi mediji. Ali kot pripominja Licoppe (2004), ne gre za to, da medosebno komuniciranje danes postaja manj pomembno, ampak za to, da ohranimo njegov primat in povezano prisotnost, ki nam omogoča, da koordiniramo komunikacijo »face-to-face«; potrebujemo kontinuirano medijsko koordinacijo, ki je utemeljena v medijskih tehnologijah.

Da bi torej razumeli, kako se spreminja konstrukcija družbenega sveta prek medijskih tehnologij in medijskega komuniciranja, moramo preučevati zgodovino razvoja medijev in predvsem medijskih tehnologij. Kortti (2017) prav v tem kontekstu opozarja, da moramo na zgodovino medijev bolj kot na revolucijo raje gledati kot na evolucijo, saj se vloga komuniciranja v zgodovini ne premika od enega pomembnega

tehnološkega medija do novega pomembnega medija, ampak gre za kontinuiteto in kumulativnost vseh medijev komuniciranja, ki skozi zgodovino peljejo do kompleksnih odnosov med medijskim okoljem, družbenimi akterji in družbenim svetom.¹ Ker je bilo Innisovo delo v poznejših letih deležno veliko kritik, naj na tem mestu tudi mi začnemo to besedilo z eno izmed kritik Innisa, ki pa nam lahko pomaga dobro razložiti velik pomen njegovega dela. Prav Haroldu Adamu Innisu mnogi očitajo (npr. tudi Meyrowitz, 1995²) tak poudarek na revolucionarnosti, da zgodovino komuniciranja dojema kot dominacijo določenega medija, ki ga moramo razumeti kot tistega z globokim in globalnim kulturnim vplivom, kar pripelje do tega, da zgodovino komuniciranja obravnava kot sekvenco medijsko dominiranih kultur – od oralnih, pisnih, tiskanih, elektronskih do digitalnih. A kljub temu da se Innisu pripisuje takšno fazno razumevanje zgodovine komuniciranja in da namesto posvečanja pozornosti agregatu medijev, ki vladajo v nekem času, preveliko pozornost pripisuje posamičnim revolucionarnim medijem v določenem obdobju, mu na tem mestu stopimo v bran, saj poudarjamo, da je njegova epohalna zgodovina komuniciranja bolj kot razmišljanje v kategorijah medijskih revolucij, ki jih vodijo specifične medijske tehnološke inovacije, pravzaprav razmislek o pomenu tehnoloških medijev specifičnega obdobja oziroma takratnega specifičnega medijskega okolja za pojav določene družbene realnosti (npr. civilizacije) in specifičnih monopolov vednosti v njej. In prav zaradi zadnjega nam Innis lahko služi kot pomembna vstopna točka v razumevanje sodobne »medijske mnogovrstnosti« v dobi globoke mediatizacije – velikega prostora

-
- 1 Couldry in Hepp (2017: 34–52) govorita o zgodovini mediatizacije v valovih od 15. stoletja naprej – prvi val mediatizacije je mehanizacija (z Gutenbergom in iznajdbo mehanizacije tiska), drugi val je elektrifikacija (v 19. stoletju z vzponom elektronskih medijev) in tretji val je digitalizacija (od 60. let naprej s kompjuterizacijo in z vzponom informacijskih tehnologij), napovedujeta pa tudi četrti val – datafikacija (v katerega začetni fazi živimo zdaj). Vsi valovi so medsebojno povezani in vsi trajajo še danes; pripeljali so do globoke mediatizacije. Njun pogled na zgodovino je potem bolj evolucijski kot revolucijski.
  - 2 Poleg Marshalla McLuhana in Jamesa W. Careya je Joshua Meyrowitz nadaljevalec Innisovega dela in vsi skromno poudarjajo, da je njihovo delo le opomba ali majhna razširitev monumentalne nedosegljive Innisove historične analize.

različno povezanih (digitalnih) medijev, prek katerih aktualiziramo družbene odnose in konstelacije medijev, ki so dostopni v določenem prostoru in času ter delujejo kot okolje (Couldry in Hepp, 2017: 34).

Innisovo delo *Pristranost komuniciranja* je v sodobni medijski teoriji in pri analizi »medijskega agregata« nepogrešljivo: ukvarja se z razmerjem med mediji komuniciranja in oblikovanjem, vzponom in propadom kultur in civilizacij – vse od tradicionalnih oralnih družb, grške ali egiptovske civilizacije do sodobne zahodne družbe. Innis nam s svojo analizo razmerja med tehnološkimi mediji komuniciranja omogoča razumeti družbene in kulturne posledice vstopanja »novih« medijev in posledično novo vlogo »starih« medijev v zgodovini civilizacij oz. komunikativno determiniranost vsake civilizacije. Služi nam lahko kot pomemben vpogled v digitalno dobo, saj nas uči, da je imela vsaka civilizacija nekoč svoje »nove« revolucionarne medije, okrog katerih je zrastle navdušenje pa tudi odklanjanje. Še posebno pozornost pa posveča temu, kako so ti mediji skozi zgodovino civilizacij oblikovali, rečeno s Foucaultom (2001), specifičen diskurzivni režim, ki je vladal v neki družbi, oziroma monopol vednosti, ki se je uveljavil kot hegemonična resnica v določeni skupnosti. Innisa zanima torej povezanost med vzponom specifičnih oblik civilizacijske kulture in mediji komuniciranja (od papirusa do tiska ali železniškega prometa), ki podpirajo oblike civilizacij in specifične oblike vednosti v določeni družbi ter načine diseminacije te vednosti. Innisova osnovna teza je, da specifični tehnološki atributi »medija« pogojujejo prakse komuniciranja v tej družbi ter institucije in družbeno-kulturne ureditve, ki se povezujejo s temi praksami. Komuniciranje je torej vedno pristransko (angl. »biased«). Tak pogled pa nam pomaga razumeti sodobno globoko mediatizacijo, ki jo moramo razumeti podobno, kot Innis razume dolg proces razvoja tehnološko usidranega komuniciranja skozi zgodovino – razumeti jo moramo kot proces naraščajočega poglobljanja tehnološko temeljene medsebojne odvisnosti.

Ko Innis poda neke vrste makrozgodovino družbene konstrukcije realnosti prek različnih tehnoloških infrastruktur, zagovarja danes v komunikologiji že znano klasično tezo, da so mediji in tehnologije transporta predstavljali nujno infrastrukturo za vzpon množične družbe v zahodnem svetu (od časopisov, hitrejših in zmogljivejših tiskalnih strojev, telefona, radia in televizije do parne železnice in parnikov). To pa

je zelo podobno premisi, ki si jo Couldry in Hepp (2017: 53) zastavita dobrih 60 let po Innisu, da bi razumela sodobno konstelacijo medijev in preučevala globoko mediatizacijo – pravita, da smo v zadnjih 600 letih priča pospešku tehnoloških inovacij v medijih; v tem obdobju so mediji postali vse pomembnejši pri artikulaciji vrste kultur in družb, v katerih živimo.

Podobno je tudi že za Innisa zgodovina serija epoh, ko pravi, da vsako epoho označujejo dominantne oblike medijev, ki absorbirajo, zapisujejo in transformirajo informacije v sisteme vednosti, ki so v sozvočju z institucionalnimi strukturami oblasti družbe, ki jo preučuje. Innis je tako zelo aktualen še danes prav zaradi tega, ker poudarja, da prav ta interakcija med obliko – tehnologijo medija – in družbeno realnostjo ustvarja pristranosti, ki močno vplivajo na kulturno orientacijo družbe, njene vrednote in na njene monopole vednosti. Te komunikacijske pristranosti pa delujejo kot tista točka, s katere lahko ocenjujemo značaj civilizacije. Prevlado digitalnih tehnologij v sodobnih globoko mediatiziranih družbah lahko tako beremo skozi Innisove oči, kako trenutno prevladujoči mediji in oblike transporta vplivajo na razvoj specifičnih monopolov vednosti, ki spodbujajo tudi specifično obliko družbenega nadzora. Innisova vizija je na neki način antropološka, ko razmišlja o transformacijah človeških družb, ki jih prinaša kompleksen tehnološki razvoj. Še posebej v povezavi z oblikami komuniciranja skozi zgodovino pa Innis poudarja, da moramo vedno imeti občutek za to, kakšne so bile te stvari pred transformacijami. Njegovo makrozgodovinsko delo tako lahko potegnemo kot vzporedno takrat vzpenjajoči se tradiciji analovske šole zgodovinopisja v Franciji, saj tudi on diahrono, v dolgem razvoju, preučuje pomen glinenih plošč, papirusa, tiska, knjige, papirja itn. in predvsem njihovo vlogo za družbene spremembe, npr. za prehod iz antike v srednji vek, za prehod iz srednjeveške v moderno družbo. Innis tako pravi, da so prav različni načini komuniciranja skozi zgodovino, ki so vedno specifično tehnološko temeljeni, ključni in nujni za razumevanje razvoja kulturnih form in njihovih posledic. Ko razgrajuje to tezo, Innis v velikem zamahu obdela primat oralnosti in govora (do te goji posebno pristranost, kot opozarja sam), preide k pismenosti ter nato še k mehaniziranemu tisku in vzponu knjige. Ta trojica medijskega razvoja je

v njegovem delu ključna, čeprav nato vsaj nakaže še prehod k telekomunikacijam in elektronskim medijem. Tako lahko v Innisovi maniri sodobno globoko mediatizacijo – kot globoko tehnološko medsebojno povezanost naraščajoče različnosti tehnoloških naprav – razumemo kot zahtevo sodobnega časa po vsesplošni povezanosti, ki ustvarja takšno medijsko okolje, ki se razlikuje od prejšnjih medijskih okolij. Kot bi rekel Madianou (2014: 330), v sodobni družbi ne gre le za vsoto medijev, ki jih ljudje uporabljajo, ampak za smiseln odnos med njimi v vsakdanjih praksah. Innisov koncept pristranosti komuniciranja je torej podoben temu, kar Couldry in Hepp (2017) označita za valove mediatizacije skozi zgodovino, saj gre vedno namreč za prakse ljudi, ki se premikajo po različnih medijih. Prav zaradi tega pa lahko Innisovo študijo beremo tudi kot klasično študijo občinstva, ki se sicer ne ukvarja z individualnimi učinki medija, kot so se v Innisovem času prevladujoče komunikološke študije, ampak Innis že v petdesetih letih prejšnjega stoletja preučuje, kako vsak medij, ko se razvija, restrukturira širše vzorce interakcije. Digitalizacija dandanes, ki pomeni le še dodaten korak v smer še globlje tehnološke povezanosti, in datafikacija, pri čemer nova dimenzija podatka, ki je vse bolj vključen v oblikovanje tega, kaj šteje danes kot družbena vednost, govori o tem, da moramo dati večji poudarek na »materialnost medija« (Gumbrecht in Pfeiffer, 1994). Na to pa že pred desetletji opozarja prav Innis, saj lahko njegovo delo beremo kot kritično refleksijo razmerja med kulturo in tehnologijo, zato ga lahko zlahka apliciramo na današnji medijsko/tehnološko nasičen čas. Predvsem v zadnjih poglavjih knjige Innis že sam vizionarsko razmišlja (čeprav se za časa njegovega življenja elektronski mediji šele počasi vzpenjajo in zasedajo primat v človeškem življenju – npr. radio, začetki televizije) o vlogi kulture in tehnologije v modernem času, saj njegovo delo implicitno nakazuje, da je vsako zgodovino pisje vedno tudi že zgodovina sedanjosti (to potrjuje npr. tudi njegova teza o prostorski pristranosti civilizacije, ki jo uokvirjajo elektronski mediji).

Buxton (1998: 1) izpostavlja, da se je večina komentatorjev Innisa v *Pristranosti komuniciranja* osredotočila predvsem na uvodni esej *Minervina sova*, medtem ko so spregledali druge dele. Posledično je Innis obveljal za zgodovinarja, ki se je ukvarjal z antičnimi in s

predmodernimi družbami ter te ugotovitve apliciral na sodobnejša obdobja. Carey v tej luči (1967: 8) poudarja, da je Innis vsakokratnim »novim« medijem pripisoval moč spodkopavati obstoječe centre moči in spodbujanje novih vzorcev povezovanja ter artikulacije novih oblik vednosti: »Niso ga zanimali le načini, na katere so bili kultura in institucije medsebojno prepleteni, ampak tudi način, na katerega sta obe epifenomeni komunikacijske tehnologije.«³

Če si pogledamo le en tak podrobnejši primer iz Innisove knjige in njegov vpliv na dela drugih poznejših avtorjev, in sicer pomen telegrafa, ki ima za zgodovino 19. stoletja, ko se pojavi, tako velik pomen, da mu nekateri avtorji pravijo kar »viktorijanski internet« (Standage, 1998), saj radikalno spremeni načine komuniciranja, potovanja sporočil po prostoru, interakcij med ljudmi in zato tudi monopole vednosti v družbi. Ko Innis tako na primer razmišlja o pojavu novega novinarstva koncem 19. stoletja, ki je po njegovem mnenju posledica tehnoloških sprememb, npr. takrat »novih« medijev časopisa, predvsem telegrafa pa tudi povečanja proizvodnje papirja in hitrejših tiskarskih strojev, pravi, da je telegraf »oslabil sistem političnega nadzora skozi pošto in izmenjavo novic. Monopol nad novicami je bil odpravljen in regionalni dnevni tisk ni bil več podrejen političnemu in metropolitanskemu tisku« (str. 210). Carey, ki se uči od Innisa in se pri njem inspirira, pa gre še korak dlje in poudarja tudi spremembe novinarskih konvencij, ki jih posredno pospeši uvedba telegrafa.⁴ Kot pravi Carey (1989: 211),

---

3 Hardt (1992: 202) sicer obžaluje, da se je koncept kulture, ki je omogočil perspektivo, ki priznava prisotnost ideoloških in institucionalnih struktur, v medijskih in kulturnih študijah zgledoval predvsem po Innisovem delu namesto po delih Raymonda Williama. Po Hardtovem mnenju pristop, ki se osredotoča na institucionalno raven in razlago vpliva komunikacijskih tehnologij, ne prepozna, da bi morala biti kulturna zgodovina komuniciranja hkrati tudi politična zgodovina.

4 Telegraf se neposredno povezuje tudi z vzponom objektivnosti v novinarstvu, čeprav nekateri ključni avtorji, kot sta Schudson (1978) in Mindich (1998), temu nasprotujejo. Tudi glede pisanja po načelu obrnjene piramide prevladujejo razlage, da se je začel uporabljati zaradi telegrafa, ki je bil sprva precej nezanesljivo sredstvo posredovanja informacij, poročevalci pa naj bi zato ključne informacije začeli vključevati na začetke sporočil. Po Mindichevem mnenju pa ni dokazov, da bi telegraf ali tiskovne agencije odločilno prispevali k temu obratu v pisanju, ki se pojavi že med ameriško

je telegraf »povzročil« novinarstvo brez podrobnosti in analize; zaradi preobilja dogodkov je prišlo do rutinizacije novičarskega presojanja in sprememb v uredništvih, ki so postala podobna tovarnam. Novinar reporter je tudi zaradi novega načina pisanja izpodrinil urednika z mesta arhetipskega žurnalista, novice pa so še bolj kot prej postale blago: »S pomočjo telegrafa so novice postale predmet vseh postopkov, razvitih za upravljanje s kmetijskimi dobrinami. Postale so podvržene tarifam, pogodbam, koncesijam, popustom in krajam« (Carey, 1989: 211). Lahko bi rekli, da Carey iz Innisa ali vsaj pod njegovim vplivom posredno izpelje tudi svojo glavno tezo, da je s telegrafom prvič prišlo do ločitve komuniciranja od transporta, saj sta bila do iznajdbe telegrafa to dejansko sinonima. Telegraf pa ni spremenil le razmerja med komuniciranjem in transportom, ampak je bistveno spremenil tudi način razmišljanja o komuniciranju – z njim se vzpostavi transmisijski model komuniciranja v komunikologiji. Poleg tega pa Carey izčrpno in izvirno obravnava vpliv telegrafa na vrsto področij družbenega življenja – od standardizacije časa, ki jo omogoči šele telegraf, do vpliva na ekonomijo in novinarstvo (Carey, 1989: 201–230).

Prav takšne spremembe nas prepričujejo o tem, da je mediatizacija dolgoročen proces, ki je ključno odvisen od zgodovinskega konteksta, vključujoč kulturo, politiko in ekonomijo. O tem govori že zgodnji koncept »mediazacije« Johna B. Thompsona (1990; 1995) kot predhodnika koncepta mediatizacije, na osnovi katerega se rojevajo študijske smeri, ki preučujejo, kako glavni strukturni faktorji – od tehnoloških, ekonomskih, političnih do družbenih in kulturnih – transformirajo medije v zgodovinskem procesu modernizacije že vsaj od Gutenberga naprej. Prav to pa kliče k bolj diahronim študijam mediatizacije (prim. Deacon in Staney, 2014), k evolucionističnemu pogledu na zgodovino medijev in predvsem na arheološke pristope k zgodovini medijev: »Čeprav mislim, da je glavni problem v medijskih študijah danes, da je preveč govora o revoluciji« (prim. Kortti, 2017: 119). Prav Innisov pogled na medije je bolj diahron kot sinhron, saj študira dolge časovne

---

državljansko vojno, ampak so najverjetneje bolj vplivali na njegov razmah, do katerega je prišlo v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja.

razpone, ki ga zanimajo bolj kot isti trenutni časovni okviri širom širšega geografskega prostora. Čeprav koncept mediatizacije danes postaja že prava paradigma v medijskih študijah, pa mu pogostokrat manjka historične perspektive, kot trdita tudi Lunt in Livingstone (2016). Zato je treba Innisa reaktivirati prav v tem času razvoja medijskih študij, saj nas lahko pomakne onkraj preproste simplifikacije »zdaj in prej ali stari in novi mediji ali enaindvajseto stoletje in preteklost (poseben izziv, ko analiza digitalne dobe grozi, da bo zavila v mrk ali nejasnost niansirane analize zgodnejših obdobj)« (Lunt in Livingstone, 2016: 464–465). Innisovo delo je zato nujno revitalizirati, saj ga lahko v 21. stoletju beremo kot doprinos h konceptu mediatizacije, ki se je po Korttiju začela že daleč pred modernimi medijskimi tehnologijami: »Če razširimo koncept medijev od dejanskih medijskih tehnologij na slike, podobe, arhitekturo in drugo religijsko umetnost, je bila mediatizacija elementarni del civilizacije že od njenih začetkov. In to se tiče tudi 'oralnih medijev', saj so bile pridige osrednji viri informacij za skupnosti vse do dvajsetega stoletja« (Kortti, 2017: 121). In prav Innis v svoji knjigi stavi na oralnost in oralne kulture, saj njim posveča tudi dobršen del svojih zapisov. Kaj lahko torej prinese Innisovo delo k sodobnemu konceptu mediatizacije? Innis nas namreč že pred desetletji uči, da moramo mediatizacijo razumeti v dolgi zgodovini medijev kot specifično dogajanje v specifičnem zgodovinskem času in prostoru. To pa priča ne le Innisova fascinacija nad zgodovino in filozofijo, ampak tudi njegove velike zgodbe o medijih kot tehnologijah v zgodovinskem razvoju.

Nazaj k materialistični fenomenologiji medijev

Začeti premislek o Innisovi analizi historičnega razmerja med tehnologijami komuniciranja in družbenimi oblikami, ki jih te podpirajo s citatom nemškega medijskega teoretika Friedricha Kittlerja, nam ne pomaga zaobjeti le bistva Innisovega prevodnega prvenca *Pristranost komuniciranja*, ampak nam pomaga razbiti predsodke o tistem delu medijskokomunikacijskih teoretskih premis, ki so jih številni poznejši medijski teoretiki po nedolžnem ožigicali za tehnološko deterministične (delo Harolda Innisa,

delo njegovega učenca Marshalla McLuhana⁵ in pozneje še Friedricha Kittlerja). Med drugim to stori tudi James Carey, sicer Innisov učenec, ki Innisa in McLuhana označuje za tehnološka determinista, a v nasprotju z McLuhanom je bil po njegovem Innis »mehkejši«⁶ determinist:

Innis in McLuhan se strinjata, da medtem ko obstaja več vrst tehnologije – vojaška, industrijska, administrativna –, te tehnologije niso enakovredne niti po njihovem učinku na družbo niti po njihovem ontološkem statusu. Za Innisa je bila komunikacijska tehnologija osrednja od vseh vrst tehnologije. Ni pa pojasnil, zakaj naj bi bilo to tako (Carey, 1967: 7).

V nasprotju s to tezo pa že Kittler v predgovoru k svojemu delu *Gramophone, Film, Typewriter* pravi, da so mediji tisti, ki determinirajo našo situacijo, zato si zasluži pojasnitve. Torej, zanima ga zgodovinsko in kulturno specifična situacija, v kateri se pojavljajo medijske tehnologije. Bolj kot tehnologija in njen enoznačen vpliv na družbo oziroma civilizacijo, rečeno z Innisom, v kateri se pojavlja, je pomemben skupek dejavnikov, ki tvori tako situacijo. V tem smislu omenjamo dve vprašanji, ki sta prvotno zanimali Innisa, in sicer kateri so temeljni razlogi za spremembe v družbeni organiziranosti, ki vključujejo kulturo in družbene institucije, ter kateri pogoji zagotavljajo stabilnost v kateri koli družbi. Innis je namreč odgovor na vprašanje o družbenih spremembah povezoval s tehnološkimi inovacijami (prim. Carey, 1967: 6–7).

Innisa bolj kot vsebina ali pomen določenega medijskega besedila tako zanimajo predvsem tehnološki procesi medijskega posredovanja, konkretno od glinenih plošč, papirusa do radia. In McLuhan ter Kittler sledita tej Innisovi poti. Carey (1967: 5) izpostavlja, da Innis in McLuhan zgodovino medijev vidita kot osrednji element zgodovine civilizacije. »Oba vidita medije ne le kot tehnične pritikline družbi, ampak kot ključne determinante družbenega tkiva. Za njiju zgodovina množičnih medijev ni le še ena pot historičnega raziskovanja, ampak bolj še

---

5 To smer se predvsem od McLuhana naprej označuje kot teorijo medija, pri čemer je predpostavka, da ima vsak specifičen medij značilnost, da oblikuje komuniciranje na specifičen način (prim. Meyrowitz, 1995). Couldry in Hepp (2017: 34) teoriji medija očitata ozkost, ki po njenem mnenju ignorira številne prekrivajoče se plasti komuniciranja (dejanja, prakse, oblike, vzorce), prek katerega je konstruirana družbena realnost.

en način pisanja zgodovine zahodne civilizacije« (Carey, 1967: 5). Če so se od osemdesetih let prejšnjega stoletja naprej medijske študije konstituirale predvsem na poudarjanju pomenotvorja, označevalnih praks in kulturnih reprezentacij in je bila v ospredju torej besedilna stran medijskega posredovanja (prim. Hall, 1997),⁶ pa je šla druga, spregledana smer medijske teorije v preučevanje materialne objektivnosti medija. Naš namen je torej predvsem rehabilitirati te na neki način zapostavljene avtorje v medijski teoriji in narediti obrat nazaj k materialistični fenomenologiji. Pri tem se lahko vrnemo že do Raymonda Williamsa (1980) in njegovega kulturnega materializma, ki je v osemdesetih letih dvajsetega stoletja poudarjal ne le simbolno, ampak tudi materialno stran vsakdanjih praks, ko je analiziral kulturo kot celoten način življenja. Ali – če parafraziramo Couldryja in Heppa in ju navežemo na Innisa, McLuhana in Kittlerja – lahko rečemo, da je medijsko posredovana narava družbenega »potem utemeljena ne v nekih notranjih mentalnih realnostih, ampak na materialnih procesih (objektih, povezavah, infrastrukturah, platformah), prek katerih se odvijata komuniciranje in konstruiranje pomena« (Couldry in Hepp, 2017: 3). Gre torej predvsem za povezanost materialnega in simbolnega vidika in ne za privilegiranje enega nad drugim; družbeni svet je namreč konstituiran prek interpretacij, reprezentacij in komuniciranja, fenomenološko gledano, in materialna infrastrukturna objektivnost človeškemu akterju pomaga stopiti v senzorični stik z njim (prim. Schutz, 1967, ki tudi že razmišlja o posledicah medijskih tehnologij za družbeno realnost). V drugi polovici 20. stoletja prevladujoča smer simbolnega konstruktivizma je namreč nekoliko zapostavila objektivno materialnost oziroma je imela bore malo povedati o tehnološko utemeljenih medijih komuniciranja, ki so skozi dvajseto stoletje počasi začeli prežemati vse pore družbenega življenja.⁷

6 Naj na tem mestu omenimo še avtorje, kot so: John Fiske, Stuart Hall, Paul du Gay, Ien Ang, Charlotte Brunson itn., ki so dali poudarek predvsem na preučevanje medijskega teksta kot jezika in v medijskih študijah poudarjali predvsem semiotično stran.

7 Glej npr. tudi Berger in Luckmann (1988/1966), ki z enim najbolj citiranih del 20. stoletja *Družbena konstrukcija realnosti* v sociologijo pripeljeta fenomenološko intelektualno tradicijo in njeno konstruktivistično epistemologijo. A onadva še povsem spregledata medijsko-tehnološko temeljene procese, ki oblikujejo občutenje vsakdanje realnosti.

Innisa tako lahko štejejo za zgodnjega predhodnika tehnološko-kulturnega obrata v komunikologiji, saj s svojo zgodovinsko analizo medijev kot tehnologij opozarja na dolgoročne kulturne posledice medijev v družbi, razširi vprašanje vpliva medijev onstran njihove politične vloge in tako vpliva na številne avtorje v okviru medijskih in komunikacijskih študij. Čeprav sta bili v Innisovem najplodnejšem obdobju televizija in informacijska tehnologija šele v povojih, lahko njegovo delo beremo tudi kot inspirativno analizo sodobne tehnološko temeljene družbe.

Innisova knjiga *Pristranost komuniciranja*, ki jo je spisal v zadnjem desetletju svojega življenja, je njegovo osrednje delo, s katerim Innis uveljavi temeljne koncepte, ki so ključni za zgodovino komuniciranja in medijev ter za moderne medijske študije in razpravo o tehnoloških revolucijah pa tudi njihovih civilizacijskih učinkih, ki so kulturno in politično relevantni tudi za slovenski prostor. Z Innisom tako lahko zagovarjamo obrat nazaj k preučevanju materialnosti medija, saj Innis komunikacijsko tehnologijo dojema kot osrednjo. Podobno pozneje tudi McLuhan, vendar kot poudarja Carey, je razlika med njima prav v tem, kakšni učinki izvirajo iz te tehnologije. Tam kjer Innis vidi vpliv komunikacijske tehnologije predvsem na družbeno organiziranost in kulturo, McLuhan poudarja vpliv na čutila in mišljenje (Carey, 1967). V podporo Innisovim argumentom lahko rečemo, da so najvidnejši učinki komunikacijske tehnologije prav učinki na družbeno organiziranost in ne na senzoričnost.

Branje Innisa skupaj z njegovima naslednikoma McLuhanom in Kittlerjem nas tako napelje na to, da je treba ponovno epistemološko premisliti materialistično razumevanje zgodovine in kulture. Moralistični očitek tehnološkega determinizma, s katerim se je spopadala zgodnja tradicija medijskih študij, v tem smislu ne pomeni nič; prej gre za reartikulacijo samega determinizma.

Od Innisa do Kittlerja

Innisov prispevek k medijskim študijam ali medijski teoriji je torej vsaj dvojen. Najprej, Innis je izoliral materialnost medija kot objekt zgodovinskega raziskovanja; hkrati pa je tovrstno izolacijo prepoznal kot pogoj zgodovine.

Takoj ko se podamo v to analizo, je nujno prepoznati pristranost dobe, o kateri govorimo. Sam interes za pristranost drugih civilizacij lahko kaže na našo lastno pristranost. Naše znanje o drugih civilizacijah je v veliki meri odvisno od narave medija, ki ga civilizacija uporablja, če se je ta lahko ohranil ali pa če je postal dostopen z odkritjem kot pri rezultatih arheoloških odprav. Pisanje na glino ali kamen se je bolje ohranilo kot na papirus (str. 73).

V resnici je Innisa že zanimal zgodovinski apriori, ki po Foucaultu pogojuje pojavljanje in obstoj izjav (Foucault, 2001: 138–144), hkrati pa tudi že medijsko-tehnološki apriori, ki je po Kittlerju notranji zgodovinskemu aprioriju. Ali kot zapiše Winthrop-Young o Kittlerju v navezavi na Innisa: »Od Innisa naprej ni bilo tako velikopoteznega poskusa oblikovanja medijskih in komunikacijskih struktur takšnih zgodovinskih razsežnosti – razsežnosti, ki je priporočena državam, obsedenim z modernizmom in njegovimi posledicami« (Winthrop-Young, 2011: 144). Pri nadaljnjem medijsko-tehnološkem obratu v preučevanju komuniciranja, ki sta ga sprožila Innis in McLuhan, je Kittler nedvomno opravil največ dela, tako da lahko o materialistično naravnanih medijskih študijah v resnici pravzaprav govorimo šele od Kittlerja naprej. Zato je v naši kratki obravnavi medijsko-tehnološkega obrata v preučevanju komuniciranja prehod od Innisa h Kittlerju, ki mu v nadaljevanju posvečamo nekaj pozornosti, tako rekoč naraven.

Kittlerjeva izhodiščna teza, tako kot dejansko izhodiščna teza medijskih študij v celoti, je naslednja: dokler in vsepovsod tam, kjer alfabetična medijska tehnologija drži medijski monopol, se mišljenje medijske tehnologije ne more pojaviti. To velja predvsem za anglo-ameriško (čikaško-birminghamsko) relacijo, na kateri se je na eni strani vzpostavila zgodnja tradicija komunikacijskih in na drugi strani kulturnih študij. Ena in druga tradicija sta se zavezali predvsem k interpretiranju medijskih vsebin in raziskovanju družbenih učinkov institucionaliziranega sistema množičnomedijske komunikacije, podobno kot tudi kritična teorija in političnoekonomski pristop. Kittler nasprotuje:

[M]edijske študije ne smejo biti omejene izključno na raziskovanje medijev, ki imajo (da bom jasen in hiter) javno, civilno, demokratično in

plačujoče občinstvo. [...] Ko [na primer] pokažemo, da civilna in zasebna uporaba videorekorderjev izhaja iz varnostnih sistemov [CCTV], postane jasno, kako umetna je ločitvena črta med množičnimi mediji in visoko tehnologijo ter kako preprečuje razumevanje povezovanja (Kittler, 2010: 32).

Medtem ko so se torej komunikacijske in kulturne študije vzpostavljale na relaciji Anglija–Amerika, so se medijske študije kot nekaj takega, kar »se razloči od družbenih ved, apliciranih na medije« (Flew, 2017: 43), vzpostavljale na relaciji Kanada (Innis)–Nemčija (Kittler). Kroker tako kanadski diskurz o tehnologiji pozicionira predvsem v razmerje do ameriškega informacijskega in tehnološkega imperija, ko skušajo kanadski avtorji izhajati iz izkušnje pred *ameriško tehnološko invazijo* (glejte Kroker, 2001: 7–19), Winthrop-Young pa nemško medijsko teorijo primerja z britanskimi kulturnimi študijami. Kolonialna zgodovina je pripomogla k vprašanju razredne in kulturne diferenciacije, ki je v središču britanskih kulturnih študij, nasprotno pa je zaradi pozne nacionalne homogenizacije, pri kateri je pomembno vlogo odigrala literatura, in hitrega razvoja medijskih tehnologij ter njihove vloge pri nacističnem projektu na mestu kulture v Nemčiji prišel medij (Winthrop-Young, 2006: 90–93). To, piše Siegert,

kar nemško medijsko teorijo [nastajajočo v osemdesetih] razloči od angloameriških medijskih študij kot tudi komunikacijskih študij in sociologije – ki so vse začarane s smerjo družbenega razsvetljenja, ki medije pozicionirajo izključno znotraj javne sfere –, je zavrnitev množičnih medijev in zgodovine komuniciranja v prid nepomembnih, neočarljivih tehnologij, ki tvorijo konstitucijo pomena in se izmikajo prijemu običajnih metod (Siegert, 2015: 3).

V tradiciji britanskih kulturnih študij je polje (mediatizirane) kulture predstavljalo hegemonsko polje kapitalistične reprodukcije, ki ga je pogojevala struktura množičnomedijske semiotike. To je jasno že od Benjaminovega izjemnega uvida iz prve izdaje eseja *Umetnina v času, ko jo je možno tehnično reproducirati* iz leta 1935 (Benjamin, 1998), ko Benjamin množični reprodukciji pripiše daljnosežne politične posledice. Iz teh posledic, ki so pri Benjaminu prej na strani tehničnega aparata reprodukcije kot pa njegove vsebine, izhajajo medijske študije, pri

čemer je hegemonsko polje kapitalistične reprodukcije pravzaprav polje medijske tehnologije.

Innis ni prepoznal razlike med mehansko in tehnično reprodukcijo, zato je McLuhanov očitek, da ni ugotovil novega »kulturnega vzorca« (str. 35), povsem na mestu. Ključen Innisov medij je ostal papir. Innisova medijska zgodovina je tako predvsem izjemno podrobna zgodovina dolgega trajanja alfabetičnega monopola – poleg medija je monopol drugi najpomembnejši Innisov objekt; če kaj, potem so Innisa zanimali medijski monopoli. Papir je omogočal prostorski nadzor, kar je nadalje omogočalo konstitucijo nacionalnih jezikov in identitet, trgovino in urbanizacijo – toda hkrati tudi, Innis sicer ne potegne takšnega sklepa, kolonializem, kajti papir je omogočal dispozitiv administracije kot dispozitiv delovanja na daljavo, ki je temeljni medijski dispozitiv kolonialnih razmerij. Kot na več mestih pokaže Innis, je papir medij desakralizacije in sekularizacije; z razširjeno uporabo papirja namreč zatone religijski in krščanski nadzor na časom, ki je temeljil na mediju pergamenta in je kot dominanten medij izpodrinil papirus. Pisava je do razvoja tehničnih medijev zagotavljala univerzalnost in omogočala zgodovinsko zavest.

Toda Innis je zaskrbljen zaradi izgube časa, ki jo je proizvedla prostorska pristranost papirja. Po Innisovem tako rekoč dialektičnem razumevanju remediacije,⁸ po katerem pristranost medija, ki nadzira prostor, proizvede pristranost medija, ki nadzira čas, tako da so pristranosti izravnane in sintetizirane, je bilo vprašanje radia kot oralnega in časovnega medija dobesedno vprašanje časa (trajanja zahodne civilizacije).⁹

8 Koncept (re)mediacije, kakor ga bomo uporabljali v nadaljevanju, je neposredni prevod angleškega koncepta mediation, medtem ko je mediatizacija prevod koncepta mediatization. Razlika med konceptoma, ki se v rabi pogosto tudi prekrivata, je predvsem v tem, da mediacija označuje ontološko dejstvo posredovanja, ki pa je vselej odvisni od določenega materialnega in tehnološkega nosilca, mediatizacija pa na drugi strani označuje širše zgodovinske in družbene posledice medijsko-tehnoloških sprememb.

9 Flusser celotno zahodno kulturo pripiše obstoju in dominaciji linearne pisave. »Zahodnjak in zahodna družba sta abstraktni obzorji konkretnega, pretežno za linearne kode programiranega komunikacijskega polja; obstajata samo v funkciji tega polja« (Flusser, 2000: 23).

Innisu ne preostane drugega, kot da leta 1948, ko se je »gromozanski transfer tehnologije, skupaj z vsemi računalniki, raketami na tekoče gorivo in vodenimi izstrelki iz evropskih medvojnih laboratorijev prek Atlantika« (Kittler, 2014: 178) že končal, nostalgično sklene: »Čutim posebno naklonjenost do oralne tradicije, posebej kot se kaže v grški civilizaciji, in do nujnosti, da poustvarimo nekaj njenega duha« (str. 233). Če na tem mestu naredimo kratek *feed-forward*, Innisova nujnost ne priča proti njegovemu času, ampak prej v prid časa, ki prihaja in je tudi že prišel. Ko postane oralnost dostopna s postopki tehničnega zapisovanja (snemanja) in ji ni treba preiti notifikacije in jezikovne pisave in ko postane digitalno regenerirana, se hkrati regenerirajo tudi njeni postopki, ki so bližje digitalni medijski tehnologiji kot pa pisni (Ernst, 2017: 53).

S pojavom tehničnih medijev, ki jih Kittler obravnava prek specifičnih medijskih tehnologij (gramofon, film in pisalni stroj), je univerzalnost pisave razkosana. Teorija, ki nastane kot neposredni učinek medijske diferenciacije in hkrati najboljše zajame njene posledice, je za Kittlerja psihoanaliza. Lacanova distinkcija med realnim, imaginarnim in simbolnim je namreč po Kittlerju učinek medijske diferenciacije, pri čemer fonograf ustreza realnemu, film imaginarnemu, pisalni stroj in kmalu za tem računalnik pa simbolnemu. Fonograf na primer poleg artikuliranega pomena zabeleži tudi hrup ali vse tisto, kar se izmika človeški percepciji in simbolnemu procesiranju – rečemo lahko, da fonograf omogoči beleženje realnega, ki se izmika jeziku. Realno se s tehnologijo beleži samo od sebe. Od tod preprosta enačba, ki pravi, da je realno hrup, medtem ko je simbolno v digitalno-matematičnem smislu »zakon verjetnosti, ki temelji na hrupu realnega. [...] Psihoanalitiki morajo prestopiti neprobabilnost v (in iz njih) prisilah ponavljanja, tako kot morajo kriptografi iz šuma izvleči sporočilo« (Kittler, 2014: 176). Lacanovo pojmovanje simbolnega in realnega po Kittlerju temelji na aprioriju kibernetsko-matematične medijske tehnologije, ki pa je predvsem tehnologija kalkulacije probabilnosti in s tem tudi prediktibilnosti. Tovrstna tehnologija je formalen okvir algoritemskih sistemov in njihovega avtomatiziranega strukturiranja podatkovja, na katerem temelji digitalna medijska kultura. Kot pravi Galloway: »Softver sestoji iz simbolnih znakov, ti pa so sestavljeni iz matematičnih funkcij (kot so: dodajanje, subtrakcija, logika pravilno – napačno) in strukture logičnega nadzora (kot je 'če x,

potem y'). Preprosto povedano, softver je matematika« (Galloway, 2013: 358). Temeljna medijska transformacija, ki se je zgodila z digitalizacijo, je potem ontološka – transformacija od jezikovne k numerični medijski ontologiji, od reprezentacije h komputaciji. V računalniku in računalniško posredovani komunikaciji je vse številka, pa naj gre za tekst, zvok ali podobo (Kittler, 1999: 1). To po Kittlerju pomeni, *da softver ne obstaja*, kajti je samo jezikovna in grafična reprezentacija za človeškega uporabnika, medtem ko dejanska digitalna tehnologija deluje na podlagi hardvera – vezja, operirajočega na podlagi binarne matematične logike, sestavljene iz operacij ukazov in kalkulacij probabilnosti.

Kittlerjeva teorija medijev se v tem smislu razlikuje od McLuhanove, čeprav primarno črpa iz McLuhanovega razumevanja medijskih tehnologij, vendar pa Kittler namesto medijskega okolja, ki se oblikuje skozi ekstenzijo telesa, raje govori o medijsko-tehnološkem aprioriju; zanimajo ga sistemi medijskega beleženja, transmisije in kalkulacije, od katerih je odvisno telo. Po McLuhanu so mediji ekstenzija posameznih zaznavnih organov: nož je ekstenzija zob, obleka je ekstenzija kože, pisava je ekstenzija očesa, elektrika je ekstenzija živčnega sistema. Medijska reorganizacija razmerij med posameznimi organi je tako reorganizacija deleuze-guattarijevskega telesa brez organov (gl. npr. Deleuze in Guattari, 2017: 20–28), je remediacija, ki jo McLuhan povzame v slavni formuli *medij je sporočilo*: vsebina pisave je govor, pisava je vsebina tiska ...

Pri Kittlerju pa mediji, nasprotno, niso podaljški telesa; kot pravi, je McLuhan »bolje razumel percepcijo kot elektroniko, zato je tehnologijo mislil skozi telo, ne pa nasprotno« (Kittler, 2010: 29). Lahko rečemo, da sta McLuhan in Kittler ekstenzija ničejanske materialistične kritike reprezentacije, predvsem njegove genealogije nastanka spomina in pisave kot mnemotehnike – McLuhan sicer izhaja iz vsebine (fokusiran na inskripcijo pisave na telo), Kittler pa hkrati tudi iz forme (fokusiran na tehnološko ločitev pisave in telesa¹⁰) Nietzschejeve argumentacije. Nietzsche, »zadnji filozof in prvi medijski teoretik« (Kittler, 1999:

---

10 Ločitev telesa in pisave se zgodi s pisalnim strojem. V nasprotju s tiskom, ki telo in pisavo loči na ravni reprodukcije, pisalni stroj telo in pisavo loči že na ravni produkcije teksta – individualnost in subjektivnost pisave sta izničeni.

79), je bil namreč prvi filozof, ki je uporabljal pisalni stroj; Nietzsche ni filozofiral le s kladivom, ampak od leta 1882 tudi in predvsem s pisalnim strojem. Kittler skratka zavrne McLuhanov »tehnološki humanizem« (Kroker, 2001: 15). Za to ima svoje razloge, svojo razlago. Turing med drugo svetovno vojno izumi prvo realizacijo diskretnega univerzalnega stroja, ki je zmožen dešifriranja nemškega kriptografskega sistema, sestoječega iz pisalnega stroja in telekomunikacijske transmisije; obenem Wiener zasnuje izračun koordinat nemškega vojnega letalstva na podlagi probabilnostne kalkulacije preteklih lokacij. To so odločilni koraki h koncu vojne pa tudi h koncu antropocentričnega sistema mišljenja in delovanja. »Ko ukaz ČE – POTEM preneha biti človeški privilegij, se lahko ustalijo vse filozofske razprave o smrti subjekta, preprosto zato, ker je orožje postalo subjekt« (Kittler, 2014: 180). Tako kot za Foucaulta diskurz so tudi za Kittlerja medijske tehnologije – od jezika do algoritma – strateške prakse, so prakse ukaza in hierarhičnih razmerij. Toda po Kittlerju je strategija imanentna sami tehnologiji, samemu tehničnemu aprioriju, ki je, kot rečeno, imanenten samemu zgodovinskemu razumevanju medijskih učinkov. Čeprav puščamo nujnost nadaljnje (re)artikulacije Kittlerjevih naziranj ob strani, pa omenjena medijsko-tehnološka transformacija – digitalno beleženje in procesiranje podatkovnih tokov – terja nujnost reartikulacije razumevanja zgodovine in časa, ki jo je v medijskoštudijski obtok spravil prav Innis.

Od medijske zgodovine do medijske arheologije

Ko medije mislimo skozi njihovo materialnost in operativnost, smo soočeni z alternativnim modeliranjem časa, s »ksenohronijo, ki je temeljno nesihronizirana s človeškim časom« (Winthrop-Young, 2015: 79). Vse to se zgodi že s fonografskim beleženjem, ko postane čas manipulabilen; fonografska reprodukcija posnetka vrti čas dobesedno naprej in nazaj. Vpeljemo lahko razliko med zgodovinsko-narativnim časom in medijsko-tehnološkim časom; zadnji je čas, katerega konstitucijo nasleduje mogoče metodološko najrazvitejši pristop k medijski zgodovini, medijska arheologija.